

УДК 725.57(091)(045)

М. В. Хобта*магістр каф. архітектури НАУ,***Л. М. Бармашина***канд. архітектури, доц. каф. Містобудування НАУ*

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ СЕРЕДОВИЩА ДИТЯЧИХ ДОШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Анотація: в статті розглянуто та проаналізовано історичний досвід організації дитячих дошкільних закладів. Подається інформація про діяльність державних та громадських інституцій у напрямку розвитку дітей.

Ключові слова: дитячий дошкільний заклад, дитячий садок, дитячі ясла, діти з особливими потребами, дошкільна освіта.

Постановка проблеми. Дитинство — великий проміжок життя людини, коли межі сім'ї розширюються до меж вулиці, міста, країни. Дитина відкриває для себе світ людських стосунків, різних видів діяльності та громадських функцій людей, і в цьому їй допомагає спілкування з ровесниками. Потреба в спілкуванні з ровесниками, яких не можуть замінити батьки, виникає в дітей дуже рано, і з віком ця потреба посилюється. Уже в дошкільнят відсутність товариства з ровесниками негативно відображається на розвитку комунікативних здібностей та самосвідомості. Таке спілкування, як правило, відбувається між дітьми в дитячих дошкільних закладах, кімнатах тимчасового перебування, в школі, на вулиці, у дворі.

Дитячий дошкільний заклад — найперше спеціально створене суспільне середовище для дитини, основне призначення якого — соціальна адаптація її до умов життя в товаристві незнайомих дітей і дорослих, виховання ціннісного ставлення до навколишнього середовища, природи, людей, самої себе. Виховання дітей у дошкільних закладах відіграє вирішальну роль для їх подальшого навчання в школі. Дитячий дошкільний заклад дає добрий соматичний розвиток і навички соціалізації, але меншою мірою забезпечує психологічний розвиток, який може дати сім'я, родичі, вихователька. Дитячий садок — це той заклад, де дитина може отримати естетичне виховання, початкові знання з математики, мови. У дитячих дошкільних закладах діти спілкуються між собою, не замикаються в собі, вчаться спілкуватись в товаристві з дорослими і не бояться їх.

Аналіз досліджень та публікацій на дану тему. Аналіз вітчизняних і зарубіжних теоретичних і практичних рішень показує, що сучасний стан дитячих закладів не задовольняє потреби учбово-виховних процесів не тільки

для звичайних дітей, а й для дітей з особливими потребами. Адже суспільство вступило в нову фазу свого розвитку – інформаційну. У зв'язку з цим виникає необхідність відновлення й реформування системи освіти, покликаної відігравати в ХХІ столітті найважливішу роль у розвитку як самої особистості, так і суспільства в цілому.

Візуальне сприйняття дітей вивчалось психологами та архітекторами у роботах: Ю.Б. Гиппенрейтера, М.Б. Михалевської, В.А. Ганзена, Я.Д. Глікіна, А.А. Тица, І.І. Середюка, А.Л. Ярбуса, І. Араухо, Руубера, Н.Н. Волкова, Ю.І. Короєва, М.Ф. Федорова та ін.; А.В. Запорожця, М.І. Лісіної, Б.Г. Ананьєва, Є.Ф. Рибалка, Л.А. Венгера, Р.И. Говорової, З.М. Богуславської, В.П. Зінченка, В.М. Величковського, В.Г. Криська та ін.

Теоретичні аспекти формування архітектурного середовища розглянуті в роботах: Є.А. Гелла, О.В. Коноплевої, М.А. Полевичок, О.А. Фоменко, В.П. Мироненко, О.А.Б. Ралєва, А.П. Мардера, Н.О. Солярської, В.В. Товбич, Ю.Г. Божко, Н.Є. Трегуб, Н.В. Ігнатєвої, В.І. Кравця, Ю.В. Чепелюка та ін.

В сфері проектування дитячих дошкільних закладів видані роботи: І.С. Назарової, А.Ю. Дунаєвського, П.А. Гурського, А.К. Чалдимова, А. Карри, Я. Штейнберга, С.Н. Шебаліна, С.Г. Змеула, А. Васильєва, Крижановської, А.І. Зориної-Тарасової, І. Бартенєва, Р.М. Смоленської, К.И. Скіпи, Г.И. Верстина, В.В. Пухова, Н.Б. Блохіної, Л.Т. Віхрової, Г.М. Давидової, Р.Т. Гайказової, Т.Д. Кострикіної, М.К. Трегубової, І.Й. Каракіса, Й.К. Мінкявічуса, Л.М. Ковальського, М.С. Макаряна, В. Тихонової, Л.М. Ушакової, І.З. Клоц, Г.Н. Пантелеєвої та ін.

Арх. Кучменко О. О., Е. С. Агранович, Р. N. Hamid, А. G. Newport, G. Keitel досліджували *проблеми сприйняття світла та кольору в будівлях дитячих закладів*. Вдосконаленням архітектури громадських та дитячих закладів займалися арх. Г. А. Андріанова та Ю. В. Третьак.

Питанню впливу простору дитячого закладу на дитячу психіку присвятили свої роботи німецькі професори педагогіки W. Mahlke, N. Schware, а також арх. Р. В. Копозалі. *Дослідженням особливостей проектування дитячих майданчиків* займався Г. Бельгітц, *специфічність розвитку прилеглої території закладів для неповнолітніх* розглядала Ахаїмова А. О. *Архітектурно-художні аспекти формування дитячих дошкільних закладів* стали предметом дослідження А. О. Кадуриної та Т. К. Ернст.

Ще з початку ХХ ст. відомі українські та зарубіжні педагоги-новатори (Ушинський, Макаренко, Сухомлинський, Фребель, Монтесорі та ін.) висвітлювали питання впливу оточуючого середовища на розвиток дитини. Але ідеї оновлення освітньо-виховних закладів, яким присвячені праці згаданих

вище авторів, й досі не знайшли свого відображення в сучасних архітектурних програмах України.

Цілі статті. Проаналізувати історичний досвід організації дитячих дошкільних закладів з огляду на вимоги дітей з особливими потребами.

Основна частина. У Древній Греції і Древньому Римі (III ст. до н.е. – III ст. н.е.) при загальній системі сімейного виховання були відкриті перші установи для безпритульних, однак інформація про їх архітектуру не збереглася. В епоху Середньовіччя (IV – XIV ст.) у Росії було поширене сімейне виховання, і спеціальних закладів для дітей не існувало. У Європі в цей період з'являються сирітські будинки при богоугодних закладах і, як наслідок, дитячі дошкільні заклади не мають власних архітектурних особливостей. Підвищений інтерес до питань виховання, створення нових педагогічних методик проллється в епоху Відродження (XV – XVI ст.). І якщо в Росії тільки починають будуватися «сиротовиховальниці», то в Західній Європі з'являється новий тип установ – виховні будинки. Вони розробляються як спеціальні архітектурні комплекси з великими внутрішніми дворами і добре продуманою функціональною схемою. У XVII – поч. XIX ст. в Росію приходить західно-європейський тип дитячих дошкільних закладів, виховні будинки і притулки, аналогічні європейським закладам епохи Відродження. В Європі та США розширюється мережа благодійних платних дитячих дошкільних закладів для людей різних станів. Розташовані при гімназіях, школах, церквах, ці заклади не мають «власної архітектури». У різних країнах вони називаються по-своєму: «школи для плетива із соломи», «школи в'язання мережив» (Англія), «притулки» (Франція), «гральні» школи, школи охорони маленьких дітей (Англія), школи взаємного навчання (США).

До середини XIX ст. в Росії відкривається велика кількість дитячих дошкільних закладів, заснованих на благодійності. Типологічно вони підрозділяються на: сирітські будинки, притулки для немовлят, дитячі денні притулки, дитячі їдальні, відділення для малолітніх дітей при різних установах. Будинки перерахованих закладів являли собою сильно витягнуті по горизонталі споруди з коридорною планувальною системою «казенного» типу.

Перший дитячий заклад типу дитячий садок – школа для малюків – організував у 1802 році в Нью-Ланарку (Шотландія) Р. Оуен. У середині XIX ст. в Європі, завдяки педагогу Фрідріху Фребелю (Німеччина), створюється якісно новий тип закладів – дитячий садок. У 1837 р. він відкрив «Заклад для розвитку творчого спонукання діяльності у дітей та підлітків» у Бланкенбурзі, який у 1840 р. перейменовано у «дитячий садок» («kindergarten»). Згодом він заснував дитсадки в інших містах Німеччини: Гамбурзі, Дрездені, Лейпцизі та інших. Однак ці заклади за життя Ф.Фребеля піддалися гонінню з

боку пруського уряду, який у 1851 р. визнав їх антирелігійними установами. Однак через деякий час вони стали дуже популярними. У 1890 - х роках лише в Берліні, наприклад, дитячі садки відвідували 4,5 тис. дітей. У другій половині XIX ст. дитсадки розповсюдилися в інших країнах Європи (Великобританії, Бельгії, Нідерландах, Франції та інших) та в США. Загальна їх кількість в Америці, наприклад, у 1891 р. становила 5107.

Відповідно в країнах Європи дитячі установи мають різні назви: дитячі садки за системою Ф. Фребеля (Німеччина, Англія), материнські школи (Франція), школи для немовлят, господарські дитячі садки (Англія), дитячі садки за системою М. Монтесорі (Італія). Дитячі садки частіше влаштовуються в пристосованих будинках, виконаних із урахуванням особливостей.

Новим явищем стали спеціальні заклади для дітей, які мали вади у розумовому та фізичному розвитку. Історично перший навчальний заклад для сліпих дітей було створено у Парижі у 1784 р. з ініціативи Валентина Гаюї (1745–1822), який мав назву «Майстерня працюючих сліпих».

У кінці XIX ст. у Франції існувало 20 установ для виховання й навчання сліпих дітей на 760 учнів, в Англії – 29 установ на 3256 учнів. У Німеччині турбота про навчання сліпих дітей почалася у 1806 р., коли В. Гаюї проїжджав через Берлін; у кінці XIX ст. там було 33 установи для 2114 дітей з вадами зору. У Північно-Американських Сполучених Штатах на межі XIX–XX століть нараховувалося 30 шкіл з 1992 вихованцями (деякі заклади для сліпих у США поєднувалися з установами для глухонімих). Не дивлячись на зазначене, кількість шкіл для сліпих вважалася недостатньою для того, щоб охопити всіх дітей шкільного віку.

У першій половині XIX ст. виникли й інші методики навчання сліпих (У.Муна, Н.М.Ш.Барб'є та інших), найбільшу популярність серед яких отримала методика Луї Брайля (1809–1852) – шеститоччя.

Німеччина та Франція були одними з перших країн, де на початку 1760–х рр. з'явилися заклади для навчання глухонімих дітей. Разом у кінці XIX ст. нараховувалося 446 шкіл з майже 27 тис. глухонімих учнів, яких навчали близько 2,7 тис. вчителів.

У першій половині XIX ст. виникли й особливі заклади для розумово відсталих дітей. У 1841 р. в Абендберзі (Швейцарія) була створена перша школа для цих дітей, у 1842 р. виник подібний заклад при Берлінському інституті глухонімих. У США у 1845 р. з ініціативи Д.Дикс були відкриті притулки для розумово відсталих дітей у Трентоні.

У 1868 Джон Даун відкрив заклад для розумово відсталих дітей в Теддінгтоні (Англія) під назвою «Нормансфілд». Це був перший заклад для дітей з синдромом Дауна.

Нові педагогічні віяння приходять до Росії в другій половині XIX ст. Для дітей привілейованих станів влаштовуються дитячі садки німецького і французького типу, у пристосованих приміщеннях при навчальних, лікувально-виховних закладах, гімназіях, профшколах тощо. Відповідно архітектури дитячих садків, як самостійного типу громадських будинків, не існувало. XX століття супроводжувалося активним розвитком архітектури дитячих дошкільних закладів, із рядом своїх особливостей, що залежать від пропонованих вимог. Так, архітектура дитячих садків за кордоном розглядалася з позиції «середовищного підходу». Об'ємно-просторова структура дитячого садка зводилася, переважно, навколо композиційного ядра, ігрового внутрішнього двору із системою експлуатованих покрівель, переходів, ігрових куточків. При цьому фасади дитячих дошкільних закладів практично не були оформлені засобами архітектурно-художньої виразності. У Росії до 20-х років дитячі садки як окремі будинки не будувалися, а влаштовувалися в пристосованих палацах, садибах. У 20-х роках, у СРСР вони входили до складу будинків-комун, без створення власного образу. У 1930 р. опубліковані перші нормативи з проектування дошкільних установ. У них були розроблені основні санітарно-гігієнічні вимоги. Далі, з кінця 30-х – по 40-і роки архітекторами здійснювався пошук найбільш раціональних функціональних схем дитячих дошкільних закладів. У 50-ті роки були актуальні питання збільшення місткості дитячих дошкільних закладів. У 60-ті – 70-ті роки архітектори працюють над створенням типових проектів дитячих садків для масового будівництва, з органічним включенням їх у мережу мікрорайонів. При цьому аж до 80-х років продовжують удосконалюватися інтер'єри. Лише в 80-х роках архітектори впритул підходять до питання архітектурно-художнього вигляду дитячого садка. Однак до початку 90-х років це спроби часткового перетворення типових проектів. На початку 90-х років з'являються перші проекти індивідуальних дитячих садків, архітектори задаються питанням про те, що цікаво дітям, у яких установах їм буде комфортно не тільки фізично, але і психологічно, емоційно. Однак починаючи з 1991 р., у зв'язку з складним економічним станом в країні, будівництво дитячих дошкільних закладів було практично припинене.

На сьогодні дитячі садки є виховними закладами для дітей до 6 - 7 років. Основним завданням яких є всебічний розвиток дитини, охорона здоров'я, правильний фізичний розвиток, розумове, трудове, культурне та естетичне виховання.

Дитячі дошкільні заклади розрізняють *за призначенням*. За цією ознакою дошкільні установи поділяють на установи:

– загального типу: призначені для обслуговування дітей з нормальним розумовим та фізичним розвитком;

– спеціалізованого типу: компенсуючого типу для дітей з вродженими вадами та вадами розвитку (сліпих, глухих, розумово відсталих); санаторно-оздоровчого типу для дітей з послабленим здоров'ям; за напрямками (художньо-естетичного, інтелектуального, фізичного розвитку тощо);

– комбінованого типу: створюються групи загального та спеціалізованого типу.

Типи дитячих дошкільних закладів *за віковим контингентом обслуговування* поділяють на:

- ясла, котрі обслуговують дітей віком до 3 років;
- дитячі садки, котрі обслуговують дітей віком від 3 до 6 років;
- дитячі ясла-сади, котрі обслуговують дітей до 6 років.

Групи в таких садках поділяються відповідно до віку. Допускається створення різновікових груп для дітей від 3 до 6 років (особливо в маленьких садках).

За характером та часом експлуатації дошкільні заклади поділяють на:

- короткотривалого перебування до 4-х годин;
- денні, розраховані на перебування дітей від 9 до 14 годин;
- цілодобові чи тижневі, у котрих діти перебувають шість днів впродовж 24 годин;
- мішаного типу.

До цього типу належить поділ дошкільних установ на цілорічні та сезонні. Дитячі дошкільні заклади *за місткістю* поділяють на заклади:

- надмалої місткості (менше 1 групи – не більше 15 дітей);
- малої місткості (з кількістю дитячих груп від 1 до 4 включно – кількість дітей від 20 до 80);
- середньої місткості (з кількістю дитячих груп від 5 до 7 – кількість дітей від 100 до 140);
- великої місткості (з кількістю дитячих груп 8-12 – кількість дітей від 160 до 240).

Дитячі дошкільні заклади місткістю більше як 12 груп прийнято називати комплексами.

Своєрідна ознака класифікації дитячих дошкільних закладів *за ступенем інтеграції з житловим будинком*. За цією ознакою дошкільні установи поділяють на:

- окремо розташовані споруди (*рис. 1*);
- дитячі заклади, прибудовані до житлового будинку (*рис. 2*);
- дитячі заклади, вбудовані в першій поверх житлового будинку.

До дошкільних закладів загального типу можуть належати групи з різним режимом роботи: денні, цілодобові, скороченого перебування; спеціалізовані за

художньо-естетичним, інтелектуальним, фізичним розвитком тощо, оздоровчі (реабілітаційні) для ослаблених; для дітей, які часто хворіють, логопедичні тощо; різновікові.

а

б

Рис. 1. Приклад дошкільних закладів окремо зведеного типу. Закордонний досвід: а – Відень, Австрія; б – Варшава, Польща.

а

б

Рис. 2. Приклад дошкільних закладів прибудованого типу. Закордонний досвід: а, б – Відень, Австрія

Нетрадиційним типом дошкільної установи є *лісовий дитячий садок* (нім: *waldkindergarten*). Такий тип садка характеризується тим, що діти проводять весь день, практично незалежно від пори року та погоди, на свіжому повітрі в лісі. Групу дітей (не більше 12 дітей) забирають з місця збору і привозять назад мікроавтобусом у визначений час. Такий тип дошкільної установи може існувати автономно або бути частиною стаціонарного дитячого садка.

Окрім цих ознак класифікації, дитячі дошкільні заклади поділяються і за іншими ознаками: за місцем та умовами будівництва, за характером конструкцій, за матеріалом та ін.

Висновки. Підсумовуючи написане, можна зазначити, що у XIX – на початку XX ст. з'явилося багато нових форм допомоги вразливим категоріям дітей. З метою збереження життя дітей у ранньому віці та допомоги бідним

матерям виникли дитячі ясла та садки. З'явилися заклади для виховання та навчання дітей з особливими потребами.

Питання дошкільної освіти в Україні, залежно від етапів розвитку держави, набувало різного ступеня актуальності. Отже, досліджувалися ті аспекти дитячого виховання, які були важливими у цей період. Зважаючи на масовість будівництва дитячих садків за часів соціалізму, проблеми проектування дитячих дошкільних закладів були об'єктом уваги науково-дослідних інститутів, багатьох дослідників, що знайшло відображення в численних наукових працях. Сьогодні відомі праці, пов'язані з вивченням та розвитком дитячих дошкільних закладів, які ґрунтуються на вивченні педагогічно-психологічного аспекта (дошкільна педагогіка, вікова та педагогічна психологія) та архітектури (етапи розвитку архітектури дитячих дошкільних установ у світовій практиці, функціональні аспекти, архітектурна композиція, кольорознавство, психологія зорового сприйняття, аналіз засобів виразності стосовно оформлення дитячих садків).

Слід зазначити, що попри великий обсяг досліджень та високий ступінь аналізу різноманітних аспектів дитячих дошкільних закладів майже всі вони проводились ще за часів соціалізму, в іншій соціально-економічній ситуації, в умовах державної ідеологічної монополії на виховання дітей у жорсткій системі типового проектування. За останні роки фактично вже в ринкових умовах в Україні жодного разу не аналізували потреби споживачів, які користуються послугами дошкільних установ у сучасних умовах.

Новий ДБН «Дитячі дошкільні заклади», розроблений інститутом КиївЗНДІЕП і введений в дію в 1998 р. та внесені зміни в 2004 і 2008р., узагальнив попередній досвід і став вагомим кроком на шляху до створення нових типових проектів дитячих дошкільних закладів. Однак він дає вичерпну інформацію тільки стосовно проектування традиційних дитячих дошкільних закладів.

Література

1. Борисова З. Н. Подвижница національного дошкільного виховання. до 150-річчя від народження С. Ф. Русової /Зоя Борисова, Марина Машовець // Дошкільне виховання. 2006. - № 3. - С. 3-4.
2. Головань Т.М. Становлення і розвиток суспільного дошкільного виховання у Криму (друга половина ХІХ - початок ХХ століття): Автореф. дис... канд. пед. наук. - Одеса, 2008. - 20 с.
3. Дошкольная педагогика / Ленингр. гос. пед. ин-т им. А. И. Герцена; [Редколлегия: А. М. Леушина (ответственный редактор) и др.]. - Л.: ЛГПИ, 1972. - 184 с. - (Ученые записки; Т. 448).

4. Зак А.И. Из истории детских садов в Америке // Вестник воспитания. – 1910. – №4. – С.131 – 148.
5. Історія дошкільної педагогіки. Хрестоматія. – 2-е вид., доп. / Упорядники і автори вступних матеріалів З.Н.Борисова, В.З Смаль – К.: «Вища школа», 1990. – 351 с. та інші.
6. Кадуріна А.О. Архітектурно-художні аспекти формування дитячих дошкільних закладів (на прикладі Одеси): автореф. дис. ... канд. арх. / А.О Кадуріна. - К. - 2005.
7. Консультации, приюты и ясли для детей в Париже // Вестник воспитания. – 1900. – №2. – С.162–182.
8. Монтессорі М. Метод наукової педагогіки, вживаний до дитячого виховання в Будинках дитини - М., Педагогіка, 1993.
9. Проектування дитячих дошкільних закладів: навч. посібник / О.М. Юрчишин, І.П. Гнесь, Л.І. Лучко. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011. – 152с.
10. Улюкаєва І. Г. Історія суспільного дошкільного виховання в Україні: Навчальний посібник. / Ірина Гересєвна Улюкаєва. - Бердянськ, 2007. - 172 с.

Аннотация

В статье рассмотрено и проанализировано исторический опыт организации детских дошкольных учреждений. Представлена информация о деятельности государственных и общественных организаций в направлении развития детей.

Ключевые слова: детское дошкольное учреждение, детский сад, детские ясли, дети с особыми потребностями, дошкольное образование.

Annotation

In the article and analyzed the historical experience of day-care facilities. Provides information on the activities of government and public organizations towards the development of children.

Keywords: preschool institution, kindergarten, creche, children with disabilities, preschool education.